

PROBLEM ÇOCUĞU TANIMLAMA SORUNU

Dr. Süleyman ERİPEK

GİRİŞ

Problem çocuk terimi günlük yaşamımızda sıklıkla kullanılan bir deyiştir. "Aman o mu! çok problemlili bir çocuk", "Boşver o problemlili bir çocuktur" ya da "Kusura bakmayın o problemlili bir çocuktur" örneklerinde olduğu gibi, kimi zaman bir yakınma, açıklama, kimi zaman da özür dileme amacıyla gelişigüzel kullanılmaktadır.

Peki kimdir problem çocuk? Bu soruya kesin ve nesnel bir yanıt verebilmek, güç olduğu kadar karmaşıktır da. Bu güçlük ve karmaşıklıklar doğrudan problem davranışlara ve toplumun özelliklerine ilişkin olmak üzere iki ana grup altında incelenebilir.

Problem Davranışlar

Her insan kendisine öz bir varlıktır. Gösterdiği bir kaç davranış özelliğine bile aynısıyla bir başkasında rastlayabilmek oldukça güçtür. Dolayısıyla, bireyin gösterdiği bazı davranış örneklerine bakarak onu problem olarak nitelendirmek yanlış olabilir.

Aynı durum çocuklar için de geçerlidir. Üstelik hemen bütün çocuklar normal gelişim basamaklarında zaman zaman çeşitli problem davranışlar gösterirler. Connors (1970), ana okulu dönemindeki normal çocuklardan oluşan seçkisiz bir örneklem üzerinde gerçekleştirdiği araştırmamda, önceden listelediği 73 problem davranışı bu çocuklarda denemiştir. Sonuçta, çocuklar arasında bu davranışlara yüksek oranlarda rastlanmıştır. Örneğin çocukların %65'inde "tedirginlik", %61,5'inde "yatağı ıslatma", %24'ünde "korkulu düş görme" ve %20'sinde "tırnak yeme ya da parmak emme" gibi çeşitli problem davranışlar bulunmuştur. Geniş bir örneklem üzerinde ger-

çekleştirilen diğer bir araştırmada (Miller, 1971), çocukların %11-13'ünde çeşitli problem davranışlar belirlenmiştir.

Gelişim Basamakları

Diğer yönden, Connors'ın araştırma sonuçlarına ilişkin olarak verilen problem davranışların büyük bir bölümü, okul öncesi dönemi olarak tanımlanan belirli bir gelişim basamağının tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Çocuk, genç ve hatta yetişkinler için gelişim süreci içerisinde çeşitli sorun ve engeller kaçınılmaz olmaktadır. Hatta bu yönde bazı kritik dönemlerden söz edilebilir. Örneğin okula yeni başlama döneminde, ileri yaşlarda zamanla kaybolan, aşırı yorgunluk, tedirginlik, ağlamaklılık, parmak emme, altını ıslatma gibi çekilme davranışları sıklıkla görülmektedir. (Fulliford, 1971).

Konunun bir başka boyutu da, herhangi bir gelişim basamağında normal olarak nitelendirilen bir davranışın, diğer bir basamakta normal olarak nitelendirilemeyeceği olgusudur. Örneğin, çocuklarda 4-5 yaşlarına değin yatağı ıslatma yaygın olarak görülmektedir. Bu nedenle 3 yaşındaki bir çocuğun ara sıra altını ıslatması hoşgörüle karşılanabilir. Bununla birlikte 10 yaşındaki bir çocuğun, ortada hiçbir fizyolojik neden yokken altını ıslatması ya da 3 yaşındaki bir çocuğun bunu sık sık tekrarlaması hoşgörüle karşılanmaz (Ross, 1980).

Davranışların Sıklık ve Gücü

Bunun yanında, davranışın hangi sıklık ve güçte olduğunun da gözönünde bulundurulması gerekir. Örneğin çocuklar için bazı durumlarda korkular kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle çocuklardaki korkular tek başlarına problem olarak görülmemektedir. Ancak vardan yoktan, herşeyden korkan bir çocuk, yaşı küçükte olsa normal olarak nitelendirilemez. Bir çocuk temizliğe titiz olabilir. Ancak bu çocuk, mikrop korkusuyla, bir yere dokundukça, elini defalarca yıkıyorsa, üstü tozlandıkça huylanıp giysi değiştiriyorsa, temizliğe titizliği problem boyutuna ulaşmış demektir (Yörükoğlu, 1978). Konu bu yönüyle değerlendirildiğinde, problem davranışla normal davranış arasındaki fark bir derece farkı olarak görülebilir (Dunn, 1963; Eng, 1976).

Ancak davranışları bu boyutlarıyla değerlendirmede karşılaşılan başka sorunlar vadi. İlk elimizde, hangi davranışların hangi derecede

PROBLEM ÇOCUĞU TANIMLAMA SORUNU

ve sıklıkta görüldüğünde bu davranışta bulunan çocuğu problem olarak nitelendirebileceğimize ilişkin, hiçbir kesin norm ve ölçüt yoktur. Bu eksikliğe paralel olarak, problem çocuğu tanımlamada kullanılabileceğimiz geçerli, güvenilir ve genellikle kabul edilen ölçeklerden yoksunuz. Bu alanda kullanılagelen çeşitli kişilik ve davranış derecelendirme ölçeüleri de tanımlama için, ipuçları vermekten öte, temel ve kesin bilgiler vermekten uzaktır. Yine de çocuk psikiatri kliniklerinde, bu ölçeklerin uygulanması yanında gözlem sonuçları da değerlendirilerek bir yargıya varılmaktadır. Ancak izlenen bu mevcut yaklaşım, problem çocuğu tanımlamada yeterli olmamaktadır (Kirk, 1972).

Toplu ve Yakın Çevre

Toplum içerisinde problem çocuklar genellikle akıl ya da psikolojik hastalıkların bir kurbanı olarak görülürler. Oysa duygusal bunalımlar ve davranış bozuklukları çoğu kez yaşamın güçlük ve engellerinden kaynaklanan problemlerdir. Çocukta görülen problem davranışlar bunların sonuçlarıdır. Problem davranışların büyük bölümü yaşamın isteklerine uymada uygun olmayan, başarısız stratejilerin benimsenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Laslett, 1978).

Bu alandaki mevcut kuramların büyük bir bölümü bireylerin iç dünyalarında çeşitli çelişki ya da karmaşaların varlığını öne sürmektedir. Örneğin psikoanalitikçiler "benlik", Adler'ciler "aşağılık" karmaşalarına kuramlarında yer vermişler, bireylerdeki normal dışı davranışları bu kavramların yardımıyla açıklamaya çalışmışlardır. Şu bir gerçektir ki, bu kuramlar nedenleri bilinmeyen pek çok psikolojik olayın açıklanmasında önemli katkılar sağlamıştır. Ancak eksiklik olarak değerlendirilebilecek yanları, çocuğu geldiği çevreden, yaşadığı ortamdaki ayrı olarak ele almalarıdır. Oysa problemin büyük bir dilimi, çocuğun evde, okulda ve oyun alanında, çevresindeki yetişkin ve akranlarıyla kurduğu ya da kuramadığı ilişkilerinden kaynaklanmaktadır (Herbert, 1977).

Aile - Okul ve Toplum

Aile ve okul toplumun en önemli temsilcileridir. Birlikte çocuğun yaşamının ilk yıllarında önemli yer tutarlar. Tamamiyle başkalarına bağımlı ve ilkel çocuğu, az ya da çok kendi gereksinimlerini karşılayabilir, yaşama uyum sağlayabilir ve toplumda sorumluluk taşıyabilir bir duruma getirmeyi, kendilerine görev edinmişlerdir. Çocukta

sosyalleşme denilen bu süreç çeşitli nedenlerle gerçekleşmediğinde, anne, baba ve öğretmenler kaygılanırlar. Ancak kaygıları, içinde buldukları toplumun değer yargıları ve beklentileriyle yakından ilişkilidir. Onlar için davranışları toplumun değer yargıları ve beklentileri doğrultusunda olmayan çocuk problemdir. Bununla birlikte, hiçbir toplum yapısının diğeriyle aynı özellikleri taşımadığı da bir gerçektir. Her toplumun kendisine öz kuralları, değer yargıları ve beklentileri vardır. Dolayısıyla çocuğun problem olup olmadığına karar verebilmek toplumsal yönden görecelik taşır. Örneğin kimi toplumlarda akranlarına olur olmaz satasan, onlara gövde gösterisinde bulunan bir erkek çocuk "yiğit" olarak nitelendirilebilir. Çocuğun bu tür davranışları yakın çevresi tarafından desteklenebilir. Kimi toplumlarda ise çocuğun bu tür davranışları "problem" olarak görülebilir. Hatta bu yönde, aynı toplum içerisindeki alt kültürler arasında önemli farklılıklar olabilir.

Zaman değişkeni

Diğer önemli bir farklılık "zaman" boyutunda ele alınabilir. Toplumun değer yargıları zaman içerisinde çeşitli etkilerle değişikliklere uğramaktadır. Değişiklikler, beklenen davranışlara ilişkin olduğu kadar yaşam biçimine de ilişkin olabilmektedir. Örneğin 20-30 yıl öncesinde aile yapısı içerisinde geri planda yerini alan çocuk, günümüzde ön plana geçmiş, ailede bütün gözler ona, onun davranışlarına çevrilmiştir. Buna paralel olarak çocuklardan beklentiler şöyle ya da böyle farklılaşmıştır.

Dolayısıyla toplumun beklentilerine ilişkin tüm bu değişkenleri gözönünde bulundurmaksızın, çocuğu ve davranışlarını içerisinde bulunduğu çevreden soyutlayarak değerlendirmek ve bir sonuca varmak son derece yanlış olabilir.

Yakın Çevredeki Bireylerin Özellikleri

Problem çocuğu tanımlamada diğer bir güçlük, çocuğun yakın çevresindeki insanların özelliklerine ilişkindir. Eğer çocuğun çevresindeki herhangi birisi onu problem olarak niteliyororsa, büyük bir olasılıkla o kişi, kendi çocukluk yaşamı, yetiştiriliş biçimi, kişilik yapısı, cinsiyeti ve aldığı eğitimin etkisi altında böylesi bir değerlendirmede bulunmaktadır (Herbert, 1977). Örneğin eğitim yaşamında çocuk psikolojisi ve gelişimine ilişkin temel bilgileri özümlemiş bir baba, çocuğunun erginlik dönemindeki isyankar ve otoriteye karşı

PROBLEM ÇOCUĞU TANIMLAMA SORUNU

davranışlarını, büyük bir olasılıkla soğukkanlılık ve hoşgörüyü le karşılayacaktır. Böylesi bir eğitimden geçmemiş baba ise çocuğun bu tür davranışları karşısında muhtemelen sorunu abartabilecek, artan kaygısının bir ürünü olarak, çocuğa karşı sert ve katı bir tutum içerisine girebilecektir.

Diğer yönden, çocuğun yakın ilişkilerde bulunduğu kimselerin çoğunlukla şu ya da bu cinsiyette olması, onun davranışlarını etkilemektedir. Örneğin evde annesiyle, abla ya da kızkardeşleriyle, annesiyle, okulda kadın öğretmeniyle daha yakın ilişkiler içerisinde olan çocuğun davranışları, büyük bir olasılıkla, bu cinsin toplumun genel yapısından farklı olabilecek değer yargıları ve beklentileri içerisinde biçimlenecektir. Dolayısıyla bu çevre içerisinde normal olarak nitelendirilebilecek bazı davranışlar, toplumun genel yapısı içerisinde problem olarak nitelendirilebilecektir.

Cinsiyet

Konu cinsiyete gelmiş iken, bunca karmaşıklığa rağmen, yine toplumun özelliğine ilişkin, evrensel denilebilecek bir olguya değinmekte yarar var. Bu, erkek çocuklarda problem davranışlara kız çocuklarına oranla daha sıklıkla rastlandığına ilişkindir. Konuya ilişkin aynı paralelde sonuçlar veren pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlardan Werry (1971), çocuk ruh sağlığı kliniğinde sağaltım çalışmalarına konu edilen ana okulu çağındaki çocukların problem davranışlarını listelemiş, bunları seçkisiz örneklemeler üzerinde denemiştir. Sonuçta erkek çocukların %11,4'ünde, kız çocuklarının ise %7,6'sında bu davranışların önemli bir bölümüne rastlanmıştır. Bunun yanında listelenen 55 problem davranışın 10'u erkeklerde, 5'i de kızlarda daha sıklıkla belirlenmiştir. Kızlarda daha sıklıkla belirlenen davranışlar ürkeklik, aşırı ciddiyet, kıskançlık, duygusallık ve fiziki şikayetler olmaktadır.

Bu durum, toplumun genellikle her iki cinsten beklentilerinin farklı olmasıyla açıklanmaktadır. Örneğin erkek çocuklarda çoğu kez aşırıya kaçmayan saldırgan davranışlar fazlaca yadırganmamaktadır. Hatta "erkek gibi" diye nitelendirilen kız çocuklarında bile, büründükleri kimlik nedeniyle saldırgan davranışlar hoşgörüyle karşılanmaktadır. Oysa genelde kız çocuklarının aynı tür davranışlarda bulunmaları, çevresindeki insanların kaygılanmalarına neden olmaktadır.

Yanlış Bir Eğilim

Problem çocuğun tanımlanmasında karşılaşılan diğer bir güçlük, sorun yaratmayan, içe çekilme davranışlarının genellikle normal olarak değerlendirilmesidir. Oysa her çocuk ruhsal sorunlarını saldırgan davranışlarla dışa yansıtmayabilir. Bu nedenle çocukta saldırgan davranışların görülmeşi onun her zaman normal olduğunu göstermez. Üstelik çocuktaki içe çekilme davranışlarının gerisinde çok daha ağır ruhsal sorunlar olabilir.

Ek Özürler

Gerçekte saf olarak problem bir çocuğa rastlayabilmek olasılığı yüksek değildir (Berker, 1969). Laslett'e göre (1979), uyumsuz olarak tanımlanan ve özel eğitime alınan çocukların 2/5'i uyumsuzluklarının yanında ek özürliüdürler. Bu özürlerin başında zekâ geriliği gelmektedir (Balthazar 1975). Yapılan araştırma sonuçları (Hallahan, 1977), geri zekâlılık, öğrenme güçlüğü ve hafif derecede duygusal bozuklukların pek çok ortak özellikler taşıdıklarını göstermektedir. Bu durum problem çocuğu tanımlamayı daha da güçleştirmektedir. Çünkü pek çok olayda, hangi özürün diğerine etkili olduğunu ya da hangi özürün ön planda olduğunu kestirebilmek mümkün olamamaktadır.

YENİ TANIMLAR

Konunun bu denli karmaşıklığına rağmen günümüzde ve geçmişte bazen "davranış bozukluğu olan çocuklar", bazen "duygusal bozukluğu olan çocuklar" ve bazen de "uyumsuz çocuklar" başlıkları altında problem çocuğun çeşitli tanımları yapılmıştır. Ancak, konuya ilişkin pek çok meslek grubunun bulunması, yapılan tanımlar arasında önemli farklılıklara neden olmaktadır. Örneğin çocuk mahkemeleleriyle ilgili grubun yaptığı tanımlar temelde yasaları gözönünde bulundurmaktadır. Eğitimcilerce benimsenen tanımlarda çocuğun yaşadığı çevre ön plana çıkmaktadır. Klinikçiler tarafından yapılan tanımlarda ise problemlerin nedenlerine ağırlık verilmektedir. Sonuç olarak her meslek grubu yaptığı tanımlarda kendi ilgi alanlarından hareket etmektedir.

Hallahan ve Kauffman (1978), bizim ilgi alanımıza, eğitsel görüşe göre yapılan tanımların ortak özelliklerini şöylece belirtmektedirler:

PROBLEM ÇOCUĞU TANIMLAMA SORUNU

- a. Aşırı davranışlar (Normal davranışlardan çok az farklı olanlar değil),
- b. Problem davranışların sürekliliği,
- c. Toplumsal ve kültürel beklentilere uygunsuzluk.

Yapılan tanımlar içerisinde Bower'ın yapmış olduğu ayrıntılı tanım, eğitsel görüş içerisinde diğer tanımlara göre daha geniş bir kabul alanı bulmuştur. Yazara göre (1969), problem çocuk sürekli olarak ya da zamanın büyük bir bölümünde şu özelliklerden bir ya da birkaçını gösteren çocuktur.

1. Zihinsel, duyuşsal ve sağlık etmenlerine bağlı olmaksızın öğrenmede yetersizlik,
2. Çevresindekilerle karşılıklı ilişkiler kurma ve sürdürmede yetersizlik.
3. Normal koşullar altında uygun olmayan davranış ve duygular.
4. Genel bir mutsuzluk ve sıkıntı durumu.
5. Kişisel ya da okul problemlerine ilişkin olarak fizyolojik belirtiler, ağrılar ve korkular geliştirme eğilimi.

Bower'ın bu ayrıntılı ve uzun tanımına karşılık Kauffman (1977) problem çocuğu, kısaca, davranışları başkalarının ya da kendisinin kendisinden beklentilerinden farklı olabilen çocuk olarak tanımlamıştır.

Ülkemizde yapılan tanımlar içerisinde en kapsamlı olanı "uyumsuz çocuk" başlığı altında Çağlar (1981) tarafından yapılmıştır. Buna göre,

Kendi benliği ile ve çevresiyle dengeli ve etkili ilişki kurma, geliştirme ve sürdürmede güçlük çeken ve bu yüzden gelişimleri sekteye uğrayan ve çevresindekilerin olağan ilişkileri ile düzeltilemeyen davranış kalıplarına sahip olan çocuklara uyumsuz çocuklar denilmektedir.

KAYNAKÇA

- Baker, H. J. *Exceptional Children*, Third Edition, The Macmillan Company, U.S.: 1969.
- Balthazar, E. and H. *The Emotionally Disturbed Mentally Retarded*. Englewood Cliffs, N.J.: 1975.
- Bower, E. M. *Early Identification of Emotionally Handicapped Children in School*. Second Edition, Charles C. Thomas, U.S.: 1969.

- Conners, C. K. "Symton Patterns in Hyperkinetic, Nevrotic and Normal Children," *Child Development*, 1970, 41, 667-682.
- Çağlar, D. **Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi**, Genişletilmiş İkinci Baskı, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No: 103. Ankara: 1981.
- Dunn, L. M., **Exceptional Children in the Schools**, Holt-Rinehart - Winston, U.S.: 1963.
- Enç, M. **Ruh Sağlığı Bilgisi**, Altıncı Basım, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul: 1976.
- Gulliford, R. **Special Educational Needs**, Routledge and Kegan Paul, London: 1971.
- Hallahan, D. P. and Kauffman J. M. **Exceptional Children**, Prentice - Hall Series in Special Education, U.S.: 1978.
- . "Categories, Labels, Behavioral Characteristics," *Journal of Special Education*, 1977, 11, 139-149.
- Herbert, M. **Problems of Childhood**, Second Edition, Child Development Series, Pan Books, London: 1977.
- Kauffman, J.M. **Characteristics of Children's Behavior Disorders**, Columbus, Ohio: Charles E. Merrill, 1977.
- Kirk, S. A. **Educating Exceptional Children**, Second Edition, Houghton Mifflin Company, Boston: 1972.
- Laslett, R. **Educating Maladjusted Children**, Granada Publishing Limited, London: 1978.
- Miller, L.C., Barrett, C.L., Hompe, E. and Noble, H. "Children's Deviant Behavior Within the General Population," *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1971, 37, 16-22.
- Ross, A. O. **Psychological Disorders of Children "A Behavioral Approach to Theory, Research, and Therapy."** Second Edition, Mc Graw-Hill Kogakusha LTD, Tokyo: 1981.
- Yörükoğlu, A. **Çocuk Ruh Sağlığı "Çocuğun Kişilik Gelişimi, Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları."** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1978.
- Werry, J.S. and Quay, H. C. "The Prevalence of Behavior Symptoms in Younger Elementry School Children," *American Journal of Orthopsychiatry*, 1971, 41, 136 - 143.